

Pedagogická
fakulta

Ústav pedagogiky
a sociálních studií

POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

Vysoká škola: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií
Program/obor: P7501 Pedagogika/7501V008 Pedagogika

Autorka: PhDr. Mgr. Bc. Barbora Plisková

Název práce: Prarodiče v roli rodičů předškoláků

Oponent: doc. PhDr. Tomáš Čech, Ph.D.

Pracoviště: Ústav pedagogiky a sociálních studií PdF UP v Olomouci

Aktuálnost a relevantnost tématu

Předložená disertační práce se věnuje nosné, v českém prostředí málo odborně i výzkumně řešené problematice, kdy cílí na podchycení aspektů výchovy dětí předškolního věku prarodiči (v roli rodičů) a podpory ze strany odborných pracovníků a institucí včetně mateřské školy. Jedná se o práci na pomezí předškolní a sociální pedagogiky, mj. poukazuje na zřetelnou nutnost podpory sociální pedagogiky v nejrůznějších oblastech edukace, v tomto případě dětí předškolního věku ve složité životní situaci. Téma řešené v disertační práci lze proto považovat za velmi aktuální a kvituji, že se jím autorka zabývá.

Struktura a teoretický rámec práce

Samotná práce je předložena v brožované vazbě na 142 stranách, z toho 6 stran představují přílohy. Z hlediska struktury je práce tradičněji členěna na teoretický rámec řešené problematiky (kap. 1-4) a část výzkumnou (kap. 5-8). K teoretické části lze již v úvodu konstatovat, že čtenář nachází vymezení očekávaných odborných pojmů, které jsou posléze předmětem bádání v empirické části. V první kapitole autorka uvádí do klíčových souvislostí, kdy se prarodič stává (neočekávaně) pěstounem svých vnuků a přebírá významnou odpovědnost za jejich výchovu. Autorka odhaluje jak legislativní rovinu vzniklé situace, tak další okolnosti a specifika s touto rolí související. Poprvé se také setkáváme s pojmem „recyklování rodiče, recyklované rodičovství“, který je pak významněji využíván při analýze a interpretaci výzkumných dat. Jako stěžejní část této kapitoly se pak jeví analýza výzkumů, které se sledovanou problematikou v různých úhlech pohledu souvisejí. Ty jsou členěny z hlediska designů výzkumů, z hlediska témat a z hlediska teoretických konceptů a perspektiv. Z této části je zřejmé, že autorka prostudovala velké množství odborné, především zahraniční literatury, což lze považovat za klíčové pro zorientování v tématu a kvalitním vedení vlastního výzkumu.

V následné, druhé kapitole se B. Plisková blíže zaměřuje na edukaci dětí ve složité životní situaci a determinanty nerovností ve vzdělávání. Stěžejním východiskem je úvaha, že samo dítě je zástupcem minoritní znevýhodněné sociální skupiny, kdy tato situace je v rámci řešeného tématu umocněna okolností, že je dítě navíc znevýhodněno nefunkčním rodinným prostředím, s ním spojenými sociálně patologickými jevy a následně nutností ochrany dítěte prostřednictvím náhradní rodinné péče (v rámci práce nezprostředkovanou pěstounskou péčí ze strany prarodičů). A jako stěžejní se mj. jeví role mateřské školy v rozvoji osobnosti dítěte předškolního věku (a se souvisejícím sociálním znevýhodněním). Oporu pak lze nalézat v tzv. Böhnischově výchovné pomoci ke zvládnutí života, kterou autorka rozpracovává v třetí kapitole. Stala se mj. východiskem pro realizovaný výzkum k tématu a analýzu získaných dat (podrobněji viz kap. 3.1). Tento postup se vzhledem ke složitosti tématu a jeho sledování z pohledu tří výzkumných souborů jeví jako vhodně zvolený. Čtvrtá kapitola se zaměřuje na shrnutí teoretických východisek, což není standardní, ale stručné shrnutí teoretických poznatků se jeví jako smysluplné.

Naplnění cílů práce

Cíl práce v úvodu (s. 11) je stanoven obecněji a poměrně široce, a to rozšířit vědecké poznání a realizovat výzkum odhalující souvislosti edukace ze strany prarodičů v roli rodičů dítěte předškolního věku a podpory ze strany společnosti z hlediska odborných i vzdělávacích institucí. Konkrétněji jsou pak stanoveny cíle vázající se na výzkum (s. 51, 52) – první dva se týkají životní situace a výchovných přístupů v rodině, kde roli rodičů plní prarodiče, třetí cíl souvisí s činnostmi učitelů MŠ při pomoci rodinám a čtvrtý se váže k výchovné pomoci ze strany odborníků. K cílům byly zformulovány také výzkumné otázky, které z cílů vycházejí, jen otázka 3 je jinak orientována než třetí cíl. Po prostudování kompletní disertační práce lze konstatovat, že cíle byly autorkou naplněny.

Zhodnocení metodologie disertačního výzkumu

Disertační výzkum je orientován kvalitativně, autorka se v něm pokusila o komplexní náhled na sledovanou problematiku z pohledu tří skupin informantů. V první fázi byly realizovány hloubkové rozhovory s prarodiči (celkem 9), kterým byl svěřen vnuk předškolního věku do pěstounské péče (v jednom případě pravnuke); ty byly uvedeny základní otázkou „Jaké to je, když prarodič vychovává svého vnuka?“ a následně rozvíjeny dalšími podpůrnými otázkami. Navazoval výzkum s odbornými pracovníky (3 sociální pracovníce, 1 psycholožka), které pracují s takto specifickými pěstounskými rodinami. Zde se podařilo se všemi odborníky setkat společně a realizovat ohniskovou skupinu, což pro odhalení řady souvisejících aspektů považuje oponent za velmi cenné. Triádu dat doplňují rozhovory s devíti učitelkami MŠ, které ve svých třídách pracují

s dětmi z výše zmíněných rodin. Autorce se zjevně podařilo získat obrovské množství kvalitativních dat, díky kterým byla nucena cestovat na mnoho míst republiky. Překvapivě byla data z rozhovorů s prarodiči a z focus group analyzována společně, bylo by na odbornou diskusi, zda poznatky dvou velmi specifických skupin neanalyzovat samostatně. Každopádně proces kódování, vycházející ze systému QUAGOL byl veden poměrně transparentně a svědomitě, což je patrné jak z popisu analýzy, tak rozpracovaných kategorií v příloze, schématu vazeb a závěrečné interpretace. Zde již poznatky ze všech tří linií výzkumu splývají a vytváří ucelenou interpretaci, odhalující specifika výchovy vnuků ze strany prarodičů, podpory ze strany odborných institucí a spolupráce s učitelkami mateřské školy. B. Plisková si stanovila poměrně náročný výzkumný design, kdy realizace výzkumu byla velmi významně ovlivněna pandemií covid-19, je však nutné konstatovat, že výzkum byl veden korektně a má parametry odpovídající disertační práci. Je zřejmý transparentní postup od stanovení výzkumného problému přes volbu výzkumné strategie, výběr výzkumného souboru, podchycení etických aspektů výzkumu až po realizaci výzkumu, analýzu a následnou interpretaci dat.

Formální a jazykové náležitosti

Oponent oceňuje vizuálně a formálně přehlednou brožovanou podobu disertační práce. Neshledává zásadnější formální nedostatky, snad jen nejednotnost v popisu kapitol 6.1, 6.2, 6.3. Z jazykového hlediska neshledány zásadnější chyby, pouze zanedbatelné drobnosti (např. chybějící „d“ v titulu PaedDr.). Z pohledu práce s odbornými zdroji autorka v seznamu literatury uvádí celkem 113 užitých odborných titulů, převážně zahraničních (bezmála 2/3 odkazů). Samotné záznamy v přehledu literatury včetně citací jsou v souladu s normou APA.

Shrnutí

PhDr. Mgr. Bc. Barbora Plisková předložila práci na nosné, aktuální téma, které je teoreticky i empiricky podchyceno na vysoké odborné úrovni. Práce odkrývá poměrně zásadní a nové poznatky z hlediska specifík výchovy dětí předškolního věku prarodiči v roli rodičů a související podpory a spolupráce ze strany odborných institucí a mateřské školy; významně rozvíjí (sociálně) pedagogické poznání. Doporučuji výstupy z práce publikovat v podobě monografie a otevřít diskusi z hlediska podpory takto specifických rodin, jak z hlediska odborných, tak vzdělávacích institucí (a společnosti jako celku).

Otázky a úkoly k obhajobě

Objasněte volbu souhrnné analýzy dat u rozhovorů s prarodiči a z ohniskové skupiny s odbornými pracovníky. Nevnímate, že by souhrnná analýza laického pohledu prarodičů a odborného pohledu specialistů mohla ovlivnit validitu výzkumných závěrů?

Našla jste obdobně orientovaný výzkum, se kterým Vaše závěry korespondují nebo je potvrzují / vyvracejí?

Jaké vnímáte systémové deficity v podpoře obdobně specifických rodin?

Závěr:

Disertační práce PhDr. Mgr. Bc. Barbory Pliskové **splňuje** požadavky kladené na disertační práce v doktorském studijním programu *Pedagogika*, má odpovídající teoretickou i metodologickou úroveň a přináší nové vědecké poznatky. Práci **doporučuji k obhajobě**. Po úspěšné obhajobě souhlasím s udělením vědeckého titulu Ph.D.

V Brně dne 2. 8. 2022

doc. PhDr. Tomáš Čech, Ph.D.

Posudek oponenta disertační práce

Název práce: Prarodiče v roli rodičů předškoláků

Jméno autorky: PhDr. Barbora Plicková

a) Aktuálnost tématu disertační práce

Tématu, které si autorka vybrala, a které řeší, jak v teoretické, tak empirické části, není v České republice věnováno příliš prostoru. Aktuálnost tématu je dána současnými požadavky na profesionalitu předškolních pedagogů v otázkách diagnostiky potřeb rodin dětí, které jsou přijímány do mateřských škol a individualizace předškolního vzdělávání. Diferenciace vzdělávací nabídky je úzce spjata s dobrou znalostí zkušeností dětí v souvislosti s konstruktivistickými přístupy. Nově formulované požadavky na předškolní vzdělávání jsou výzvou k inovacím v přístupech ke vzdělávání a celoživotnímu profesnímu rozvoji učitelů. Zjištění autorky mohou pomoci předškolním pedagogům k hlubšímu porozumění specifik dětí vychovávaných jejich prarodiči.

b) Splnění cílů stanovených v disertační práci

Hlavním cílem, který si autorka stanovila, bylo rozšířit výzkumné poznání tématu prarodičů v roli rodičů o „systematickou a strukturovanou analýzu rodinného prostředí tohoto typu“ (s. 51), což mělo poskytnout sociální rámec k pomoci učitelům mateřských škol s vyrovnáváním nerovností v předškolním vzdělávání. K tomuto cíli si autorka stanovila čtyři dílčí cíle: (1) Identifikovat, jaká jsou specifika životní situace rodin, kde prarodiče vystupují v roli rodičů předškoláků; (2) Odkrýt, jaké výchovné přístupy prarodiče v roli rodičů předškoláků uplatňují; (3) Popsat, jaké jsou konkrétní činnosti učitelů v rámci výchovné pomoci těmto rodinám; (4) Identifikovat, jaké jsou konkrétní činnosti aktérů výchovné pomoci těmto rodinám. Tyto cíle se pak staly odrazovým můstkem k položení výzkumných otázek, na které jsem pak v případě čtvrté otázky: „Jaké jsou konkrétní činnosti aktérů, kteří poskytují výchovnou pomoc rodinám vedenými prarodiči v roli rodičů předškoláků?“ nenašla odpověď. Vzhledem k tomu, že participantkami výzkumu byly i sociální pracovnice a psychologka, mohlo být zajímavé dovědět se o jejich poskytování konkrétní pomoci sledovaným rodinám, zejména když učitelky mateřských škol samy zdůrazňovaly „potřebu komunikovat s jinými profesionály“ (s. 107).

Výsledná zjištění byla přehledně shrnuta v tabulce na s. 112, ale směřovala ke shrnutí výsledků směrem k Böhnischovu modelu, nikoli k výzkumným otázkám. Vhodnější by bylo směřovat i cíle směrem k dimenzím Böhnischovy koncepce, neboť jak sama autorka uvádí: dimenze umožnily „podchycení všech významných atributů celkové problematiky v jejím kontextu, ale i specifikách“ (s. 51).

c) Postup řešení problému a výsledky disertační práce s uvedením konkrétního přínosu doktoranda

Předložená práce přináší ucelený pohled na řešené téma prarodičů v roli rodičů. Oporou celého konceptu se stala přehledová studie dosavadních empirických zjištění k tomuto tématu. Nahlédnutí na danou problematiku nejen z pedagogického pohledu, ale také prostřednictvím sociologického pohledu (Böhnischova koncepce) poskytlo plastičtější obraz problematiky výchovy dětí předškolního věku prarodiči v roli rodičů.

Pro naplnění cíle práce zvolila autorka kvalitativní design. Využila metody hloubkových rozhovorů s 6 rodiči a 9 učiteli. Specifikem rozhovorů s učiteli byla jejich realizace ve dvojicích. Druhou metodou byla „focus group“ se sociálními pracovníci a psychologkou. Oceňuji, že i přes nepříznivou epidemiologickou situaci se autorce podařilo najít různorodou skupinu prarodičů, kterou tvořili prarodiče s různým trvalým bydlištěm i socioekonomickým statusem.

Co se týká struktury práce, dovoluji si drobnou poznámku k obsahu a názvům některých kapitol. U kapitoly 6.3 Každodenní aktivity v digitálním světě postrádám souvislosti s výzkumnými otázkami, a naopak mi v práci chybí teoretické vymezení potřeb dětí a empirická zjištění jejich naplňování, neboť autorka často píše o „saturaci potřeb“ a jde také o jednu z dimenzí Böhnischovy koncepce.

Závěry, které autorka formuluje, působí opodstatněně a jsou formulovány přesvědčivým způsobem. Jedním ze zjištění je, že učitelky neměly dostatečné informace o situaci ve sledovaných rodinách. Dalším podstatným zjištěním je, že je potřeba posilovat kompetence učitelek směrem k sebereflexi, kdy musí pracovat se svými předsudky a stereotypy. Ocenění si zaslouží také práce s konceptem mateřské školy jako učící se organizace.

d) Význam pro praxi nebo rozvoj vědního oboru

Autorka prokazuje dobrou obeznámenost se zpracovávanou problematikou. Přináší teoretické i empirické poznatky poskytující východiska pro pedagogickou praxi. Výsledky šetření poskytují náměty pro zkvalitnění přístupů jak k dětem, tak tzv. recyklovaným rodičům.

Práce je přínosná nejen pro praxi, ale i v teoretické rovině obohacuje poznání specifik rodinného zázemí dětí předškolního věku. Poskytuje vědecky podložené inspirace pro přípravu vzdělávání učitelů mateřských škol a příbuzných aprobací.

e) Formální úprava disertační práce a její jazyková úroveň

Po stránce jazykové a stylistické nemám žádné připomínky, výjimečně se objevují překlepy či chybí interpunkční znaménka na konci věty. Orientaci v textu občas zahlcují opakující se informace. Např. na s. 19 a 21: „Péče o vnoučata v neustálém stresu a vzdávání se vlastních aktivit [...] životní spokojenosti“ či na s. 43 a 44: „Děti předškolního věku jsou velmi citlivé na svá prostředí“. Na s. 93 se opakuje „sociální staženost a uzavřenost“ apod.

Nejednotně mluví autorka o sobě, někdy v 1. osobě jednotného čísla, někdy ve 3. osobě j. č.

Podle normy APA se v textu uvádí autor a kol., což jsem našla pouze na s. 37 a 40, všude jinde je uveden et al.

f) Publikační činnosti doktoranda

V disertační práci se objevila pouze jedna autocitace, nemohu tedy posoudit tuto otázku.

Disertační práce Barbory Pliskové *Prarodiče v roli rodičů předškoláků* splňuje požadavky standardně kladené na tento typ práce, proto ji doporučuji k obhajobě.

K diskusi navrhuji:

1. Odpovědět na 4. výzkumnou otázku: Jaké jsou konkrétní činnosti aktérů, kteří poskytují výchovnou pomoc rodinám vedenými prarodiči v roli rodičů předškoláků?
2. Shrnutí konkrétních doporučení pro učitelky MŠ v případě přijetí dítěte vychovávaného prarodiči.

V Brně dne 4. srpna 2022

doc. PhDr. Zora Syslová, Ph.D.